

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/5

**TA'LIM VA
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

Muassis: Buxoro davlat universiteti Fan va ta'lim MChJ	07.00.00 – TARIX FANLARI	
Bosh muharrir: Ma'murov Bahodir Baxshullayevich	Ergashev J. Yu. Sardobalarning xizmat ko'rsatish tizimidagi ahamiyati	7
Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori	Hasanova N. N. Mustaqillik yillarida O'zbekiston qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlar	12
Tahririyat kengashi raisi: Maxmudov Mels Hasanovich	Kazakova M. D. O'zbekistonda gender tengligining qonunchilik asoslari va uning takomillashtirilishi	15
Mas'ul kotib: Akramova Gulbahor Renatovna	Курбонова М. Б. Дўппи миллийлик тимсоли сифатида	20
Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich	Ochilov A. T. The history of archeological research in bukhara Oasis	25
Tahririyat manzili: Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy	Yunusov O. F. Akademik xonandalik san'atining rivojlanishi va tarixiy taraqqiyoti	32
Telefon: +998(90)744-00-22	Шамсиева З. А. Бухоро воҳаси никоҳ тўйи тизимида совчилик удумлари: анъанавийлик ва замонавийлик	36
E-mail: eirjurnal2020@gmail.com	10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
Jurnalning elektron sayti: www.interscience.uz	Abdullaeva G. V., No'monova R. N. Lof she'rlar poetikasi va ularning badiiy-estetik funksiyasi	42
Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil 30 sentyabrdagi 306/6-son Qarori bilan PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ruyxatiga kiritilgan	Айтбаев Д. Т. Ўзбек тилида полисемик қўшма гаплар тадқиқи	50
Bosishga ruxsat etildi: 29.05.2023 y. Qo'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5. Buyurtma raqami 1.23 «FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar	Bakiyeva X. S. Ot so'z turkumini o'rgatishda media vositalaridan foydalanish	54
Jurnal 28.07.2021 yilda 9305 raqami bilan O'zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro'yxatidan o'tgan	Eshonkulova G. Yu. O'zbek auditoriyasining talabalari uchun ingliz tili darsliklarida antroposentrik maqollarning o'rni va ahamiyati	58
Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o'zbek, rus va ingliz tillarida chop etiladi	G'ulomova X. Til sathlarini o'rgatish orqali orfoepik, orfografik, punktuatsion va uslubiy ko'nikmalarni shakllantirish	63
«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi	Ismailova M. The role of communicative-active approach in developing strategic competence of students through problem-solving technology	67
Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir	Kuchkarova J. Maqollarni tipologik usullarda o'rganish va o'zbek, qozoq, rus tilidagi maqollarning tahlili	72
	Нурматова Ш. А. Хитой халқ оғзаки ижодида эртақ жанри хусусиятлари (XX ва XXI аср бошлари)	77
	Parmonova N A. A history of women's prose in english literature	82
	Қобилова А. А. Ўзбек болалар шеърлятида юморнинг лингвопоэтик ва коммуникатив хусусиятлари	87
	Рўзиева М. Ё. Адабиётда рамз тушунчаси ва ранг символикаси	93
	Садыкова Р. Р. Совершенство информационной культуры при изучении русского языка	97
	Umarova F. B. Ingliz va o'zbek nasrida ayol obrazi evolutsiya bosqichlari	102

Рсалиев А. Т. Использование дидактических игр как средство развития эффективного обучения	255
Sanakulov H. R. STEAM o'quvchiga nima beradi?	260
Sidiqova D. Sh. Talabalarining kasbiy kompetentligi takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari	268
Toshtemirova S. A. Tarix fanlarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi asosida o'qitish samaradorligi	272
Tugalov F. Q. Fizikani tabiiy fanlararo aloqadorlikda o'qitishda talabalarining ilmiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi	280
Tuzikenova J. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishning ahamiyati	284
Urazbaeva Dilnoza Ruzimbaevna. O'quvchilarda chet tilini o'rgatishning ijtimoiy pedagogik-psixologik xususiyatlari	288
Умаров Б. Ж. Талабаларда маънавий-маърифий ишлар жараёнида миллий тафаккурини шакллантириш	293
Xasanova N. I., Kurbanova A. Dj. Biologiya yo'nalishi talabalariga analitik kimyoni o'qitishda o'ziga xos yondoshish	297
Xo'jamqulova N. R. EGRA tadqiqotini tashkil etish va topshiriqlarini tayyorlash namunalari	303
Хабибова Г. Г. Мактабгача таълимни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари	308
19.00.00 – Psixologiya fanlari	
Abdullayeva D. U. Ota-ona va farzand o'rtasidagi destruktiv munosabat bolalarda agressiv xulq shakllanishi omili sifatida	313
Abdurasulov R. A. Motivatsiyani o'rganishda motivatsion konsepsiyalarining ahamiyati	317
Avlayev O. U. Shaxs kamolotida intellektual faoliyatining individual-tipologik farqlari	321
Askarova N. A. Yaqin kishisini yo'qotgan bolalar va o'smirlarga psixologik yordam ko'rsatishning o'ziga xosligi	325
Buriyeva K. E., Mirkosimova H. M. O'smirlarni mustaqil fikrlash jarayonining psixologik asosi	331
Hakimova F. X. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda moslasha olmaslik xususiyatlaridan tortinchoqlikning turli ko'rinishlari	334
Ismatova D. T. Oilaviy psixologik xizmatda shaxslararo munosabatlarni empirik tahlili	338
Jabborova M. A. Talabalar akademik o'zlashtirishining nazariy-metodologik talqini	343
Jalilov H. N. Oila va kasb muvozanatining professor-o'qituvchilar ish samaradorligiga ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	351
Madrimova F. B. Yoshlarda musiqiy qobiliyatlar namoyon etilishining psixologik imkoniyatlari	358
Ostanov Sh. Sh. Kreativlikni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	363
Пронин Р. О. Актуальность исследований зрительных иллюзий	367
Qarshiyeva D. S. Umumta'lim maktablari pedagoglarida kasbiy stress va refleksivlik orasidagi aloqadorlik	371
Ravshanova M. M. Talabalarda ekonometrika fanini o'qitishda laboratoriya mashg'ulotlarining ahamiyati	377
Раджабова З. М. Шахсда касбий англашни шаклланиши	381
Sattarova Sh. Q. Talabalik yoshida pozitiv tafakkurni rivojlantirishning xususiyatlari	384
Turaqulov L. T. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi muammosining nazariy tahlili	391

O'SMIRLARNI MUSTAQIL FIKRLASH JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSI

Buriyeva Kibriyo Ergashevna

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrası o'qituvchi

Mirkosimova Hulkar Mirabidovna

Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrası o'qituvchi

Maktab ta'limini takomillashtirish 5-11-sinflarda o'qitish mazmuni va uslublarini yangilashni nazarda tutadi. Bu, xususan, o'smirlar va o'rta maktab o'quvchilarining aqliy rivojlanishining shartlari, mezonlari va xususiyatlarini belgilash bilan bog'liq bo'lgan keng ko'lamli psixologik muammolarni ishlab chiqishga asoslanishi kerakligi aniq bo'ladi.

Bu yerda eng muhimi, meningcha, maktab o'quvchilarining o'rtada, keyin esa yuqori sinflarda o'qiyotganlarida mustaqil fikrlash va tafakkuridagi o'zgarishlarning asosiy, hal qiluvchi chizig'i nima va bu davrda ularning fikri va tafakkuri qanday sifat jihatidan o'zgarishlarga uchraydi, degan savollardir.

Bunda turli yondashuvlardan foydalanilgan. Ba'zi mualliflar maktab o'quvchilarining tafakkuri ko'p qirraligini эътироф этадилар. P.P.Blonskiy (1979), masalan, aqliy faoliyat turlarini (tushunish, kuzatish, tushuntirish) rivojlanishi bilan bir qatorda, bilimlarni o'zlashtirishda (xususan, tushunchalarni shakllantirishda) fikrlash rolining o'zgarishini o'rgandi. Maktab ta'limining turli bosqichlari, fikrlash fazilatlarining o'zgarishi (kenglik, intizom, tanqidiylik), uning shakllari (mulohazalar, xulosalar) va mazmuni (ko'rgazmali va mavhum tarkibiy qismlarning fikrlaridagi o'zaro bog'liqlik).

O'z tadqiqotlari asosida u buni ta'kidladi

Maktab ta'limi jarayonida o'rganish ko'lamini kengroq bo'ladi (o'qish tufayli), ko'rgazmaliroq, mavhumroq, mazmuni batafsilroq, intizomli (dalillarga asoslangan, bolalar maktabda qoidalar va aqlni qo'llashni o'rganganligi sababli), yanada oqilona (ya'ni. ko'proq ob'ektiv) fikr yurita oladilar.

M.N. Shardakov u (P.P.Blonskiy tadqiqotlarida qayd etilganlarga qo'shimcha ravishda) maktab o'quvchilarida fikrlash operatsiyalarining rivojlanishini (tahlil, sintez, taqqoslash, abstraktsiya, umumlashtirish, konkretlashtirish, tasniflash, tizimlashtirish) va uning turlarini (samarali) o'rgangan, obrazli, kontseptual). Natijada, u maktab o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirish samarali, obrazli va kontseptual fikrlashning sifat jihatidan o'zgarishi, ta'lim mazmuniga (boshlang'ich maktab yoki o'rta maktab) qarab ushbu fikrlash turlarining nisbatlarini o'zgartirishdan, ta'limni takomillashtirishdan iborat deb hisoblagan. Fikrlash shakllari: tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tasniflash va tizimlashtirish, tushunchalar, aqliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishda (xususan, topshiriqlar shartlarini tahlil qilish ko'nikmalari), fikrlash ongini rivojlantirishda, uning yo'nalishini tashkil etish, bilimlarni mohirona o'zlashtirishni o'stirish, qiziqishni kengaytirishga olib keladi.

A.A. Smirnov ta'kidlaganidek, o'rta sinflarda, boshlang'ich sinflarga nisbatan, o'quvchining fikrlash qobiliyatida hodisalarni sababiy tushuntirishga moyillik aniqroq namoyon bo'ladi. Fikrlashning izchilligi, asoslash, isbotlash, tizimli taqdim etish, hukmlarning tanqidiyligi, dalillar va mulohazalarda xatolarni topish qobiliyati o'sib bormoqda. O'rta maktab o'quvchilarida, A.A. Smirnovaning ta'kidlashicha, fikrlashning mustaqilligi, uning ijodiy tabiati rivojlanadi, fikrlashning maqsadliligi yaxshilanadi, o'quvchilarning o'z oqimini bo'ysundirish va boshqarish qobiliyati.

Murakkab muammoni uzoq muddatli hal qilish jarayonida ular o'zlarining fikrlash jarayonlaridan xabardor bo'lish, bu jarayonlarni tahlil qilish va ularni tanqid qilish

qobiliyatini rivojlantiradilar, ham faktlarda, ham nazariy talqin va tushuntirishda intellektual izlanishlar va kognitiv qiziqishlarni kuchaytiradilar. .

Boshqa mualliflar maktab o'quvchilari tafakkurining rivojlanishini o'rganib, undagi bir jihatni, boshqa barcha jabhalarning rivojlanishini belgilovchi etakchi tendentsiyani ajratib ko'rsatishgan. Shunday qilib, S.L. Rubinshteyn maktab yoshidagi tafakkurning rivojlanishi tafakkur mazmuni kurashiga asoslanadi, deb hisoblagan shakl bilan, "yangi mazmun o'ziga mos bo'lmagan shakldan voz kechadi, yangi shakl esa mazmunning qayta baholanishiga, o'zgarishiga olib keladi: mazmun yetakchi" [Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1980. 392 bet].

N.A.Menchinskaya, S.L. Rubinsheindan farqli o'laroq, Maktab o'quvchilarining fikrlash tarziga asoslangan mavhum-nazariy va konkret-amaliy komponentlarining nisbati o'zgarishi; Z.I.Kalmikova (1981) rivojlanish asoslari rivojlanishning asosli va intuitiv-amaliy havolalari nisbati o'zgarishi; E.N. Kabanova-Meller rivojlanishning asosiy mazmuni bilim va aqliy faoliyatning texnikasini uzatish sohasini kengaytirish bilan tavsiflanadi.

Umuman olganda, mualliflar o'spmirlar va o'rta maktab o'quvchilarining fikrlash tarzini ko'rib chiqadigan ishlarni ko'rib chiqish quyidagi sharhlarga imkon beradi.

Bir guruh ishlarda o'rta maktab o'quvchilarining fikrlashi. U to'liq yosh oralig'ida - 10 yoshdan boshlab (beshinchi sinfning boshidan) 17 gacha (o'n birinchi sinf oxirida). Shu bilan birga, fikrlash rivojlanishi asosan miqdoriy tomonda tavsiflandi: Fikrlash: «... Ovozda kengroq bo'ladi ... Kamroq vizual, intizomda ko'proq ma'lumot, intizomli ..., yanada oqilona ...».

Boshqa ishlarda maktab o'quvchilarining fikrlash tarzini rivojlantirish tafakkurning sifatli o'zgarishlaridan kelib chiqqan [Пиаже Ж. Избранные психологические произведения. – М., 1989., 108 bet].

Shu bilan birga, ushbu holatlarda o'quv davri o'rta maktab o'quvchilarining to'liq yoshiga etmaydigan holatlarda hisobga olingan: asosan o'rta sinflar qabul qilindi (10-14 yoshdagi bolalar tajribalarda qatnashdilar).

O'smirlar va o'rta maktab o'quvchilarining fikrlash tarzimizni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar asosida biz tadqiqot vazifamizni baholashda, birinchi navbatda, maktab o'quvchilarining fikrlash tarzidagi va ikkinchi 10 yoshdan 17 yoshgacha oralig'ida ko'rib chiqildi. Shuni ta'kidlash kerakki, 10-17 yosh ontogeneza fikrlashni rivojlantirishda alohida davr bo'lib, ular o'rta sinflarda, ular bir qator fanlar bo'yicha muntazam kurslarni (matematika, fizika, kimyo fanidan o'qishni boshlaydilar, biologiya), bu erda boshlang'ich maktabda ta'limdan farqli o'laroq, chinakam ilmiy tushunchalar taqdim etiladi. Ushbu kontseptsiyalarga asoslanib, maktab o'quvchilari tegishlilarni muvaffaqiyatli hal qilish usullarini rivojlantiradilar.

Taklif qilinayotgan ma'lum bir muayyan vaziyatlar bilan muayyan akademik bilimlarni nazariy bilimlarning o'zaro bilimlari, o'quvchilar muammolarni hal qilishda qidirish harakatlarining mavjud asoslarini tushunish uchun qulay sharoit yaratadi. Bu bizning tizimli kurslarni va umuman o'rta va o'rta maktabda o'qitish, maktab o'quvchilari orasida rivojlangan nazariy fikrlash shakllarini shakllantirishning hal qiluvchi shartini ko'rib chiqishga imkon beradi.

O'qitish sifatini oshirish uchun maktabda o'quvchilarning o'rta maktabda o'tish odatlarini o'rganish lozim. Gap shundaki, psixologik tadqiqotlar natijalari sifatida [Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. –М., 1981.], (shuningdek, o'qituvchilarning hukmlari, nazariy jihatdan o'ylash qiyin bo'lgan o'qituvchilar, nazariy jihatdan o'ylash qiyin bo'lgan o'quvchilar ular mazmunli ravishda), tabiiy ilmiy tsikl fanlari tarkibini yomonlashtiradi: matematika, fizika, kimyo va biologiya fanlarida ular bir tomondan, muhim echim uchun, bu muhim ma'lumotlarga ega bo'lgan ma'nosi bilan deyarli farq qilmaydi. Munosabatlar, bu muammoli vaziyatlar asosida shakllangan va boshqa tomondan, ularning sharoitida taklif qilingan xususiy ma'lumotlardir. Bunday o'quvchilar empirik fikrlash

o'sonroq, bu vazifada aytilgan barcha narsalar zarur deb hisoblash uchun barcha aniq ma'lumotlarga ishonishadi. Shuning uchun ular bir xil turdagi boshqa vazifalardan alohida, alohida, mustaqil, sezilarli darajada farq qiladigan me'yoriy, odatiy vazifani sezadilar.

Bu ish, o'smir yoshida fikrlashning asosiy muammolarini o'rganish niyatida bo'lgan D. B. Ekolinin va V.V. Davidov boshchiligidagi keng ko'lamli genetik modellash psixologik va pedagogik tajribaga mos keladigan murakkab, turli xil tadqiqotning davomiyligi o'rganildi. Bunda o'quvchilar: Muammolarni hal qilishda o'z protsessual xususiyatlarini o'rganish, boshlang'ich maktabda rivojlanish bosqichlarini o'rganish shart edi. Bu esa ushbu sohalarida yosh o'quvchilarning fikrlash jarayonlarini diagnostika texnologiyalari va usullarini ishlab chiqish uchun asos yaratildi.

Eslatib o'tamiz, o'quvchilardagi fikrlashni o'rganish asosining umumiy taxminlari umumiy taxmin edi (asosiy munosabatlar vazifasi) ushbu munosabatlar mazmuniga qarab turli xil usullarda amalga oshiriladi: hal qilishning umumiy printsiplari, muayyan sinfdagi muammolar (universal), ushbu sinfdagi (maxsus) yoki umumiy va muayyan printsiplarning birligi (umumbashariy va maxsus, to'liq) birlik.

Shu bilan birga, birlamchi maktab asrida nazariy fikrlashning boshlang'ich shakllarini ishlab chiqishda nazariy tafakkurni rivojlantirish: o'quvchilarning predmet rejasida analitik va aks etuvchi usullardagi muammolarni hal qilishda tashkil etilishi kerak edi.

Ushbu tadqiqot o'rta va o'rta maktabda nazariy fikrlashni rivojlantirish o'quvchilar tomonidan ishlab chiqilgan shakllarini ishlab chiqishda, vizual va og'zaki va imzo rejalari bo'yicha tahliliy va aks ettiruvchi usullarda muammolarni hal qilish uchun asoslanadi.

10-17 yil davomida nazariy fikrlashni rivojlantirish qonunlarini yaratish bilan bog'liq bo'lgan uzoq muddatli ishlarimiz to'rtta asosiy yo'nalishdagi ko'plab alohida tadqiqotlar olib borildi.

Birinchi yo'nalish - «Umumiy psixologik» - nazariy fikrlashning protsessual xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq. Ushbu yo'nalish doirasida muammolarni hal qilishda uning sifatli o'zgarishlari aniqlandi va ularning shartlari belgilandi.

Ikkinchi yo'nalish - «Yosh» - 10-17 yil davomida nazariy fikrlash bosqichining tavsifi bilan bog'liq. Ushbu yo'nalish doirasida ushbu bosqichlarning mazmunini aniqlash va ularning yosh xususiyatlarini belgilash rejalashtirilgan.

Uchinchi yo'nalish - «diagnostika» - ma'lum bir vazifalar bo'yicha o'rta va yuqori sinf o'quvchilarida nazariy fikrlash usullarini shakllantirish usullarini ishlab chiqish bilan bog'liq.

To'rtinchi yo'nalish - «rivojlanayotgan» - nazariy fikrlash tahlilining o'zgarish holatida va nazariy fikrlash tarkibiy qismlarini shakllantirish bilan bog'liq: muntazam mashg'ulotlar uchun vazifalar (tizimli kurs asosida) ishlab chiqilgan (tizimli kurs asosida) va ularning guruhi tashkil etilishi aniqlangan.

Ushbu o'smirlarda nazariy fikrlash usullarining yosh xususiyatlari aniqlanadi va o'rta maktab o'quvchilarining fikrlash jarayoni tasvirlandi.

Журнал Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан 2020 йил 6 октябрда ўтган.

Журнал ҳар ойда бир марта ўзбек, рус ва инглиз тилларида нашр этилади.

Журналнинг ҳажми 60x84, 1/8, А-4;

«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» халқаро илмий-методик журналы 2020 йил октябрдан нашр этилмоқда.

Педагогика, психология, филология ва тилшунослик, математика, физика ва механика, техника фанлари, табиатшунослик, тарих ва фалсафа, туризм ва иқтисодиёт, ахборот коммуникацион технологиялари, география соҳалардаги илмий ва илмий-услубий материалларни ўз ичига олади. Нашр қилинган материаллар муаллифлари Ўзбекистон Республикаси ҳамда яқин ва узоқ хорижнинг етакчи олимлари, тадқиқотчи-изланувчилари.

Журналнинг калит сўзлари:

Олий педагогик таълим назарияси ва амалиёти; умумий ва махсус педагогика ва психология, педагогика ва инновация, интеграция, Ўзбекистон, Россия ва хорижий мамлакатларнинг таълим тизими; таълим жараёни; кўп маданиятли ва минтақавий таълим; III Ренессанс, XXI асрдаги таълим; таълим ва тарбия соҳасидаги миллий ва қадрият устуворликлари; таълим сифатини мониторинг қилиш; узлуксиз педагогик таълим тизими; таълим дастурлари; умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартлари; ўқитувчиларни тайёрлаш тизимидаги таълим технологиялари.

Гувоҳнома рақами № 8882
Бош муҳаррир: Б.Б.МАЪМУРОВ

Босишга рухсат этилди 29.05.2023. Буюртма №5347.
«Бухоро вилоят босмахонаси» МЧЖда чоп этилди.

ISSN 2181-1717 (E)

ISSN 2181-1709 (P)

